

EĞİTİM

ESEN ARPAT *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara*

30. Jeoloji Kurultayı sırasında düzenlenmiş olan "Türkiye'de temel jeoloji eğitimi ve sorunları" konulu açık oturum için ayrılan 3 saatlik sürenin yeterli olmadığı, pek çok önemli konunun yeterince ayrıntı ile ele alınamadığı eleştirileri yaygın olarak kulaklara çarptı. Oysa, yazarın kanısına göre, sorunların bir kapalı daire oluşturacak şekilde birbirlerine bağlı olduğu oturumun ilk saatinde tüm çıplaklığı ile bir kez daha ortaya çıkmıştı. Yüzeysel bir bakışta genel eğitim politikası ve sosyal yapının etkileri bu daire dışında gibi gözükebilirdi, ama, toplumda etkili bir görev almaya adabı on binlerce genç bu dairedeyken bu etkileri onların ulaşamayacağı yerlere koymak anlamsız bir karamsarlık olurdu.

Kapalı dairenin en önemli iki unsurundan biri öğrenciler, diğeri de öğretim üyeleri olarak ortaya çıktı, yazarın kanısına göre. Kapalı daireyi öğrenciler mi, yoksa öğretim üyeleri mi açabilirdi?

Öğretim üyeleri öğrencilerin öğreniminde bir araç. Çok istekli, biçimlendirmek, yaratmak sancuları içinde olan bir öğretim üyesini alalım ele. Öğrenciden beklediği ilgiyi görmedikçe körlenmemesine olanak var mı? İlgiyi de kendisi sağlamalı denebilir. Tek başına mı? Öğrencilerden yeterli istek gelmedikçe gerçekten istekli, kendi kendisini yenileyen, gereğinde kendisini aşabilen öğretim üyelerinin sayısı artabilir mi? Bu olanaksız.

Peki, öğrenci nasıl isteyecek; isteyeceklerini hangi bilgi ile seçecek? Bunlar, isteyecekleri, çok genel, ekonominin genel unsurları ile belirlenmiş yalın şeyler mi? Hayır hiç değil! Tam tersine, günün bilimsel ve teknik gelişiminin, her yeni gelişmenin değerlendirilmesi ile oluşacak şeyler bunlar.

Sorunun çözümü ile ilgili bir öneriye yaklaşabilmek için konuyu genel düzeyinden yerbilimleri eğitimi getirip, düşünmekte yarar var. Yerbilimleri eğitiminde gerekli aşamayı yaptıracak zorlama, yani, öğrencileri bilinçli bir şekilde daha iyi bir yerbilimleri eğitiminin esaslarını saptamaya yönlendirecek zorlama, ülkemizin yerbilimlerini uygulayan kuruluşlarından mı gelecek? Yani, bir kuruluş kendisine düşen görevi gereğince yerine getirebilmek için hangi niteliklerde elemanlara gereksinimi olduğunu saptayacak, ancak bu niteliklerdeki mezunları alarak, öğrencilere ulaştırılması gereken hedef gösterecek, öğrenciler de bu hedefe varmak için bilinçli bir şekilde eğitim olanaklarını zorlayacaklar. Bunun gerçekleştirilebilmesi personel politikasından, bu kuruluşlardaki personel değerlendirme düzeninden etkilenir ki, buradaki aksaklıklar iyi yetişmiş mezunların sayısının artmasına değin sürecektir. Bu durumda, bu olasılığı zamana bi-

rakıp, sorunun çözümünü için başka olasılıklara eğilmek gerçekçilik olur.

Bir olasılık öğretim üyelerinin söz konusu zorlamayı yapmasıdır. Oysa, yukarıda da belirtildiği üzere, öğretim üyelerinin öğretici, eğitici gücü öğrencilerin bilinçli isteklerinden doğmaktadır; istek ile beslenmekte, isteğin yeterli olmaması durumunda da çok azalmaktadır.

Diğer bir olasılık zorlamanın öğrencinin kendisinden gelmesidir. Ancak bu noktada, dairenin iki ucu birbirine kaynamakta ve kapalı bir daire oluşmaktadır. Öğrenci nasıl eğilecektir ki bu denli bilinçlenip kendisine gerekli olanı doğru olarak seçip eğitimi yönlendirebilsin? Topluluğun dinamik gücü gençliktir ama, yalnız sağ duyu veya toplum yapısındaki odaklar yetmeyecektir bu gücün eğitimde en doğruyu seçmesine. Yolu kim gösterecektir? Doğru olabilmesi için yolun öğrenci tarafından seçilmesi gerektiği şeklinde olmalı bu sorunun yanıtı. Çünkü gençlik çağının erdemlerini koruyabilmiş çok az sayıda kişi dışında, gençlik çağından çıkmış olanların öğrencilere yol göstermesi insanlığın gelişmesini frenleme çabaları olacaktır.

Yapılması gereken, öğrenciyi kendi eğitimi ile ilgili önemli adımları bilinçli bir şekilde atabilecek yönde donatmaya çalışmaktır. Bu ise, insana temel kavramların öğretildiği, düşünübilmek için gerekli yapı unsurlarının nesnel olarak verilmesi gerektiği ilk ve orta öğretim sırasında yapılmalıdır.

Türkiye'nin özel koşulları göz önüne alındığında öğrenciyi yeterince donatma konusunda yabancı dil öğretimi çok büyük önem kazanmaktadır. Orta öğretimi bitiren ve özellikle yüksek öğretim yapmaya yönelmiş her öğrenci modern bir bilim dilini yayınları izleyebilecek düzeyde öğrenmiş olmalıdır. Bu öğretimin vazgeçilmez bir tamamlayıcısı olarak ta çok zengin ve her kültür ve her fikire değer veren bir görüş ile düzenlenmiş çok sayıda kitaplık kurulmalıdır. Yabancı dil öğretimine ve kitaplıklar kurulmasında, bu işlerin, söz konusu kapalı daireyi yurt çıkarlarına en uygun şekilde açmak için en etkili unsurlar olduklarını göz önünde tutarak, gereken önem verilmelidir.

Yazar, yapılageldiği üzere, konunun daha bir süre zamana bırakılacağını bile bile, "ilk ve orta öğretimin amaca uygun düzenlenmesinden ve ilk ürünlerini vermesinden önce yüksek öğretimin, bu arada yerbilimleri eğitiminin, gelişmiş ülkelerle yarışmak zorunda olan Türkiye için gereken düzeye erişemeyeceğini" bir kez daha, o da bu açık oturum bu yarıya desteğinden, belirtmekten kendini alamamıştır.

"Türkçe'de Bilim Terimleri sorunu"na ilişkin düşünceler

ESEN ARPAT *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara*

Dil konusundaki çeşitli düşüncelerin, yeryuvarı ve insan'ın hazırladığı ortamdan yararlanarak, geniş bir çevreye iletilmesi bazı olumlu tartışmaların yapılmasını sağlayabilir. Yazar, bu inanca, Türkçe'de bilim terimleri bakımından karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşlerini ana çizgileri ile belirtmek istemektedir.

Çeşitli bilim dallarının dil konusundaki sorunlarının pek çok yönü ortaktır. Ancak, bazı olağan dışı durumları da kapsaması önlenemeyecek geniş kapsamlı genellemelerin zararlarında kaçınmak için, bu yazıda soruna yerbilimleri açısından bakılmıştır. Yazıdaki genellemelerin bu açıdan değerlendirilmesi yanlış anlamaları önleyecektir.

Bilim terimleri sorununa yaklaşımlar, ayrıntılar gözetildiğinde, çok çeşitlidir. Ancak, ayrıntılar bir yana bırakılırsa, görüşleri 2 karşıt kutupda toplamak olanaklıdır. Bu kutuplardan birisini bilim terimlerini, özellikle birden fazla yabancı dilde benzer şekilde kullanılan terimleri, bu terimlerin yapılarını fazla zedelemeyen Türkçe'de de kullanmak gereğini savunanlar oluşturmaktadır. Diğer kutupda ise bilim terimlerinin tümüne türkçe karşılık bulunması gereğini savunanlar bulunmaktadır.

Yabancı sözcükleri fazla biçim bozulmasına uğratmadan Türkçe'de kullanmak gereğini duyanlar, bilim dilinin uluslararası niteliği olduğu ve bilim dilinin sınırlı sayıda kişileri ilgilendirdiği savlarını ileri sürmektedirler. Yazarın kanısınca, özde birbirine bağlı bu 2 sav arasında 2 temel yanığıyı yansıtmaktadır. Bilim dilini günlük dilden ayırmak olanağı bulunmadığı ve günlük dilde bilim terimlerinin giderek daha sık olarak kullanıldığı açıklıkla izlenebilen bir gerçektir. Bilim günlük yaşantıya girdikçe terimleri de birlikte girmektedir ve giderek artan bir hızla girmeye devam edeceği de kuşkusuzdur. Bilim terimleri genel kapsamlı sözlüklere her geçen gün daha çok sayıda girmektedir. Günlük yaşantının spor ve eğlenceyi de kapsayan her yönünde, sanayide, bilim terimleri kullanılmaktadır. Bir bilim terimi yeni bir gerecin adının bir parçasını oluşturabilmekte, bir yol işaret levhasına girebilmekte, bir turizm-tanıtma broşüründe baş köşede yer alabilmekte, ilkökul kitaplarında, birinci sınıf okuma kitabında çok sık olarak kullanılabilir. Yakın gelecekte okulda başka, evde başka dil kullanmak olağan bir durum sayılamayacaktır.

Durum bu iken, yaşayan dillerden bağımsız, evrensel bir bilim dilinin geliştireceğini düşünmek gerçekçilik olamaz. Türkiye'de evrensel bir bilim dili yolu izlendiğinde kaçınılmaz sonuç bilim terimleri aracılığı ile başlayacak yabancı dil egemenliğinin giderek güçlenmesi ve Türkçe'nin giderek gücünü yitirmesi olacaktır. Egemenlik kuran bu yabancı dil bilim alanı dışında da uluslararası niteliğe erişemez mi? Bunun ne denli uzak ve gerçekleşme olanağının ne denli belirsiz olduğu ortadayken bu hedefe yönelmenin geçerli bir gerekçesi bulunamaz. Aşırı bir iyimserlik ile bu yola saparak bilim dili konusunda bir kolaylık sağlanabilir; ama, kazanılan bu kolaylığın yanı sıra yitirilenlerle kazanılanın karşılaştırılması yapıldıktan sonra bu sonuca varılabildiğinin ortaya konması gerekir. Kazanılanlar bölümünde bencillikten doğan bir kolaylıktan öte her şey belirsizdir. Oysa bunlara karşılık yitirilmesine göz yumulan "Türkçe"dir.

Türkçe'nin yaşaması gelişmesine bağlıdır. Gelişmesi ise yazın ve sanatın yanı sıra bilim terimleri ile olmaktadır.

Türkçe'nin bilim terimleri bakımından gelişmesinin gerekliliği tartışma götürmez bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Sorun bu gelişmenin nasıl sağlanacağı şekline dönüşmektedir.

Bir sözcük Türkçe'ye bozucu değil yapıcı bir katkı yapabilmek, diğer bir tanımlama ile, Türkçe'nin gelişmesine gerçek bir katkı niteliğinde olabilmek için en azından türkçe ses düzenine uymak ve belirli, açık şekilde sınırlı bir anlam taşımak zorundadır. Yabancı sözcüklerin bazılarını türkçe ses düzenine uydurarak bu nitelikleri elde etmek olanaklıdır. Örneğin, géographie (Jeografi) coğrafya olarak türkçe ses düzenine uydurulmuştur. Benzer yoldan géologie (jeoloji) coğrafya'nın oluşturulması olanaklıdır. Köylülerin ilk kez işittiklerinde 'jeolog'u 'coğlog' olarak tekrarlamaları Türk-

çe'deki bu ses düzeninin gücünü yansıtmaktadır. Bu güçlü ses düzenine uymayan sözcüklerde direnmek Türkçe'ye üstün niteliklerinden çok şey kaybettirir.

Yabancı sözcükleri ses bakımından Türkçe'ye uydurarak kullanmak ancak çok ender durumlarda başvurulması gereken bir yoldur. Hiç bir zaman yaygın bir çözüm olarak düşünülmemelidir. Çünkü, bu yol bilim dilini günümüzde Türkçe'de yaşayan sözcüklerden bağımsız bir gelişmeye iter ki, pek de uzak olmayan bir gelecekte, günlük yaşantıdaki dilde kullanılan sözcüklerin bile çoğunluğu türkçe ses düzenine uydurulmuş yabancı kökenli sözcükler durumuna gelir ve türetme yolu ile bunlar hızla çoğalmaya devam ederler.

Yabancı sözcükleri Türkçe'nin ses düzenine uydurma yolu dışında Türkçe'de, anlam genişletilmesi ve eklerle yeni sözcükler oluşturma yolları vardır ki Türkçe'yi gerçekten zenginleştirecek yollar da bunlardır.

Yeni bir sözcük türeterek bir karşılık elde etmek yoluna başvurmadan önce 'anlam genişletilmesi' yolu denenmelidir. Yabancı dilden tek tek sözcük çevirme şeklinde yapılan çevirilerde anlam genişletilmesi yolu zorlanmaktadır. Örneğin island arc'ı ada yayı olarak çevirmekle yay sözcüğüne Türkçe'de yeni bir anlam daha kazandırılmaktadır. Anlam genişletilmesi işlemi en çok dikkat edilmesi gereken, başka bir yabancı sözcük için daha iyi bir karşılık oluşturabilecek ise, sözcüğü o karşılık için kullanmak üzere saklamak gereğidir. Örneğin seal rock'u örtü kaya olarak çevirerek örtü'yü seal karşılığı harcamak yerine nappe karşılığı olarak saklamak yerinde olur. Anlam genişletilmesinde bu noktaya özen gösterilmelidir.

Anlam genişletilmesinde işlemin sözcüğün anlamındaki ayrıntıları bilen, o konuda yeterli bilgi sahibi kişilerce yapılması gerekir. Türkçe karşılık aranırken yerel dilden, özellikle eğer, karşılığı aranan sözcükle belirtilen olay Türkiye'nin belli bir bölgesinde yaygın ise, o bölgede kullanılan yerel sözcüklerden yararlanma yoluna gidilmelidir. Anlam genişletilmesi işlemi sırasında, en uygun sözcüğü bulmak için, Türkçe'de bulunan tüm sözlükler, derleme, tarama sözlükleri dahil dikkatle incelenmelidir.

Türkçe'nin en güçlü yönlerinden biri olan "eklerle sözcük türetme" yolu, dikkatle incelendiğinde, Türkçe'yi geliştirmede etkili yol olmaktadır. Bu yolun gücü yakın geçmişteki örneklerle bir kez daha ortaya konmuştur. "En uygunun bulunması" anlamında kullanıldığında uydurma işlemi sözcük türetme işlemi tanımlamak için uygun düşmektedir. Gerçekten de uydurma yapılmalıdır ve yazının başından bu yana sıralanan nedenlerle uydurma işlemi büyük özen gösterilmelidir. Bu yolun başarılı olabilmesi için, karşılığı aranan terimin anlamındaki ufak ayrıntılar bile bilinmeli ve aynı zamanda bu türetici eklerin herbirinin belirli özellikleri olduğu göz önünde tutulmalıdır. Örneğin, yer belirtmekte kullanılan eki zaman anlamı ağır basan bir sözcük için kullanmaya, genellikle, süreklilik gösteren işlemler için kullanılan bir eki kesikli süreli işlemler için kullanmaya, sıfatlardan fiil türeten eki isimden fiil türetmek için kullanmamaya özen gösterilmelidir. Eklerin seçiminde, ayrıca, ses düzeni, özellikle ünlüler uyumu, dikkatle gözetilmelidir.

Bazı özel durumlarda gerektiğinde yeni ekler oluşturacak ve ya da veya bir yabancı sözcüğün ancak yarısını türkçeleştirerek kullanacak kadar esnek olunmalıdır.

Hangi yoldan oluşturulmuş olursa olsun önerilen karşılık en kısa zamanda, ilgililerin üzerinde tartışabilecekleri bir ortama getirilmelidir.